

TIJORAT BANKLARI KREDIT PORTFELINING TARKIBI, DINAMIKASI VA SIFAT KO'RSATKICHLARI TAHLILI

Farxod G'afforovich

AT Xalq Banki Qashqadaryo viloyati

mintaqaviy markazi boshlig'i o'rinbosari-biznes menejeri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21785669>

Kredit portfeli tijorat banklarining asosiy daromad keltiruvchi aktivi bo'lib, uning tarkibi, dinamikasi va sifat ko'rsatkichlarini muntazam tahlil qilish bank tizimining moliyaviy barqarorligini baholash hamda kredit siyosatini takomillashtirishning zaruriy sharti hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5992-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan bank tizimini isloh qilish strategiyasida kredit portfeli sifatini yaxshilash va risklarni boshqarishning xalqaro standartlarini joriy etish ustuvor vazifa sifatida belgilangani mazkur tahlilning dolzarbligini oshiradi [1]. Ushbu tezisdan Markaziy bankning 2026 yil mart oyi holatidagi statistik byulleteni ma'lumotlari asosida bank tizimi kredit portfelinin holati tahlil qilinadi [2].

Kredit portfeli dinamikasi tahlili uning barqaror o'sish tendensiyasiga ega ekanini ko'rsatadi: portfel qoldig'i 2020 yil boshidagi 211,6 trln so'mdan 2026 yil boshida 604,0 trln so'mga, 2026 yil 1 aprel holatiga esa 623,3 trln so'mga yetib, tahlil davrida qariyb uch barobarga oshgan [2]. Ayni paytda o'sish sur'atlarining o'zgarishi e'tiborga molik: yillik o'sish 2020 yildagi 30,9 foizdan 2025 yilda 13,3 foizgacha sekinlashgan. Bu Markaziy bankning qat'iy pul-kredit siyosati (asosiy stavka 2025 yil martidan buyon 14 foiz) hamda banklarning kreditlashda sifat mezonlariga ustuvorlik berayotgani bilan izohlanadi va portfel o'sishining barqaror, riskka yo'naltirilgan modelga o'tganidan dalolat beradi.

Portfel tarkibining tahlili quyidagi xususiyatlarni namoyon etadi. Muddatlar kesimida uzoq muddatli kreditlar mutlaq ustunlikka ega bo'lib, ularning ulushi 2026 yil 1 aprel holatiga 88,3 foizni tashkil etadi [2]. Bu banklarning iqtisodiyotning investitsion ehtiyojlarini moliyalashtirishdagi faol ishtirokini ko'rsatsa-da, resurs bazasining asosan qisqa muddatli ekanligi sharoitida muddatlar transformatsiyasi riskini yuzaga keltiradi. Valyutalar kesimida ijobiy tendensiya kuzatilmoqda: milliy valyutadagi kreditlar ulushi 2020 yil boshidagi 52,3 foizdan 60,5 foizga oshib, portfelning dollarlashuv darajasi va valyuta riski pasaygan. Qarz oluvchilar kesimida portfelning 60,3 foizi yuridik shaxslarga, 37,0 foizi jismoniy shaxslarga va 2,7 foizi yakka tartibdagi tadbirkorlarga to'g'ri keladi; bunda yakka tartibdagi tadbirkorlarga milliy valyutada ajratilgan kreditlar qoldig'ining besh chorak ichida 74 foizga o'sishi kichik biznes segmentiga e'tibor kuchayganini ko'rsatadi [2].

Tarmoqlar kesimida portfelning eng katta ulushi – 36,4 foizi jismoniy shaxslar kreditlariga to'g'ri keladi, sanoat 22,3 foizni, qishloq xo'jaligi 10,2 foizni, savdo va umumiy xizmatlar 7,5 foizni tashkil etadi [2]. Chakana kreditlar ulushining yuqoriligi portfelni ko'p sonli mayda qarz oluvchilar o'rtasida taqsimlab, konsentratsiya riskini kamaytiradi, biroq uy xo'jaliklari qarz yukining oshib borishi makroprudensial nazoratni talab qiladi. Maqsadlar kesimida kreditlarning 24,0 foizi aylanma mablag'larni to'ldirishga, 23,1 foizi asosiy vositalar xaridiga, 15,3 foizi aholining uy-joy sotib olishi va qurishiga yo'naltirilgani portfelning iqtisodiyot real sektorini qo'llab-quvvatlashga xizmat qilayotganini tasdiqlaydi.

Portfel sifatining markaziy indikatori – muammoli kreditlar (NPL) darajasi tahlili quyidagilarni ko'rsatadi. Pandemiya oqibatlarini tufayli NPL ulushi 2022 yil boshida 5,2 foizgacha

ko'tarilgan bo'lsa, keyingi yillarda muammoli kreditlar bilan ishlash tizimining takomillashtirilishi hisobiga 2026 yil boshida 3,0 foizgacha, 2026 yil 1 aprel holatiga esa 3,2 foiz darajasida shakllangan [2]. Bunda davlat ulushi mavjud banklarda NPL darajasi (3,4 foiz) boshqa banklardagiga (2,7 foiz) nisbatan yuqoriligicha qolmoqda, bu o'tgan davrlarda davlat dasturlari doirasida ajratilgan kreditlar sifati bilan bog'liq. Portfel risklarini qoplash qobiliyatini ifodalovchi prudensial ko'rsatkichlar mustahkam: regulativ kapital yetarliligi 18,5 foiz (minimal talab 13 foiz), likvidlikni qoplash me'yori 244,6 foiz, sof barqaror moliyalashtirish koeffitsiyenti 140,0 foizni tashkil etadi [2]. Shu bilan birga, milliy valyutadagi kreditlar bo'yicha o'rtacha foiz stavkasining yuqoriligi (2026 yil martida 22,3 foiz) qarz oluvchilarning to'lov qobiliyatiga bosim o'tkazib, uzoq muddatda portfel sifatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, o'tkazilgan tahlil O'zbekiston bank tizimi kredit portfelining barqaror o'sayotganini, tarkibida milliy valyuta ulushi va diversifikatsiya darajasi oshayotganini hamda sifat ko'rsatkichlari yaxshilanayotganini ko'rsatdi. Ayni paytda uzoq muddatli kreditlar ulushining yuqoriligi, davlat banklarida NPL darajasining nisbatan kattaligi va foiz stavkalarining yuqoriligi e'tibor talab qiladigan yo'nalishlar bo'lib qolmoqda. Portfel sifatini yanada yaxshilash uchun kredit riskini baholashning ichki reyting tizimlarini joriy etish, portfelni makroiqtisodiy shoklar bo'yicha muntazam stress-testlash, muammoli aktivlarni sotish va restrukturizatsiya mexanizmlarini kengaytirish hamda milliy valyutadagi uzoq muddatli resurs bazasini mustahkamlash maqsadga muvofiq. Mazkur choralar Bazel qo'mitasi tavsiyalariga muvofiq portfel boshqaruvini xalqaro standartlar darajasiga ko'tarishga xizmat qiladi [3].

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 12 maydagi "2020–2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992-sonli Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining Statistik byulleteni. 2026-yil mart. – <https://cbu.uz>
3. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for the Management of Credit Risk. – Basel: Bank for International Settlements, 2000. – 26 p.